

lie, steg ægteskabsalderen, og derefter faldt børnetallet, indtil udbud og efterspørgsel efter en generation eller to igen passede sammen. Sættes dette empirisk kendte princip sammen med Paludans marginaljord, måtte vi forvente først en stagnation i befolkningstallet og med tiden et direkte fald. Men det behøver altså ikke at betyde, at den enkelte familie nødvendigvis fik det værre end før, børnebegrænsning med andre midler end sult og sygdom kunne klare tilpasningen til det indskrænkede produktive areal.

Siden Aksel E. Christensen, *Kongemagt og Aristokrati*, 1945 har ingen søgt at give en sammenhængende vurdering af den højmiddelalderlige kongemagts stilling og sammenbrud. Aksel E. Christensen så kongemagtens sammenbrud som en følge af, at dens finansielle grundlag smuldrede bl.a. som et resultat af den løbende magtkamp med det godsbesiddende aristokrati. Dette formåede uden reel modydelse at tilkæmpe sig flere og flere privilegier, hvorved skattegrundlaget brød sammen for kongemagten.

Heroverfor stiller Paludan den opfattelse, at centralmagten reelt var ekspanderende med deraf stigende finansieringsbehov, mens samtidigt skatteevnen formindskedes, fordi landets samlede produktion var faldende. Afstanden mellem finansielt behov og opfyldelse blev stadigt større, hvorfor systemet måtte bryde sammen.

Helge Paludan ser det omfattende kongelige borgbyggeri som ét af udtrykkene for ekspansionen i det kongelige magtapparat og finder ikke, at magtbalancen forrykkes til fordel for aristokratiet, – snarere tvært imod, for den, der besad de stærke borge, havde magten i landet. Endvidere stiller forfatteren sig tvivlende over for den tidligere opfattelse af en massiv overgang fra selveje til fæste. Han påviser, at den nyeste forskning regner med en udbredt storgodsdrift på Sjælland i Valdemarstiden. Derfor finder han det problema-

tisk at operere med noget dominerende bondeselveje som centralt beskatningsgrundlag. Derimod øgedes den kongelige udskrivning til tvangsarbejde på de kongelige borge og vej-anlæg både overfor selvejere og fæstere fra såvel kongens som stormændenes godsbesiddelser, ligesom flere ekstraordinære skatter blev udskrevet.

Selv om der kan rejses indvendinger mod behandlingen af nogle konkrete problemer, skal det fremhæves, at det i vid udstrækning er lykkedes Helge Paludan at få detailstudierne knyttet sammen til en helhedsopfattelse af perioden.

Med det foreliggende bind af den ny Danmarks historie er der trods den uegale behandling og fremstilling imødekommet et behov for en revideret og samlet behandling af Danmarks ældre historie, og den vil derfor fremover blive det selvfølgelig udgangspunkt – for eller imod – for al seriøs historisk beskæftigelse med denne periode.

Erik Moltke:

Lidt om gotlandske billedsten, især om Ardre VIII

Det ubestridte hovedværk om de gotlandske billedsten er Sune Lindqvists monumentale to-bind-udgave *Gotlands Bildsteine*, Stockholm 1941–42. Det kom på samme tid som et *i teknisk henseende* tilsvarende værk, Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, hvor de samme metoder noget mere konsekvent var bragt til udførelse.¹

I disse dage er der udkommet to nye værker om de gotlandske billedsten. Den ene af *Ludwig Buisson*: *Der Bildstein Ardre VIII auf Gotland. Göttermythen, Heldensagen und Jenseitsglaube der Germanen im 8. Jahrhundert n. Chr.* (Abh. der Akad. der Wiss. in Göttingen), 136 pp. 23 Taf. Göttingen 1976,

1. Jfr. Erik Moltke: Tekniske hjælpemidler og metoder i epigrafiens tjeneste, i *Fornvännen* 1932. Den udmærkede tegner og fotograf, Harald Faith-Ell, som havde været Lindqvists tegner og fotograf under de fleste Gotlands-kampagner, har for »Danmarks runeindskrifter« fotograferet alle de runemønter, der beror i Historiska Museum i Stockholm; den i ovennævnte afhandling nævnte og beskrevne magnium-dagslysfotografering havde Lindqvist aldrig brugt.

Tängelgårda (I) i Lärbro s. Den døde hest i graven, støttet af pæle.

den anden af *Erik Nylén*: Bildstenar, med fuldstændigt katalog ved *Jan Peder Lamm*, Visby 1978.

Den første er en afhandling, der prøver på at »læse« alle billederne på én gotlandsk sten, udpræget filologisk orienteret.

Den anden er en lille, handy, populær oversigt over samtlige billedstens indhold; den er udpræget arkæologisk orienteret (runestene, ornamentik, farver, dragt, ryttere, skibe etc.) og beskæftiger sig kun sporadisk med de enkelte stens billedindhold. Til gengæld leverer den en række førsteklasses fotografier af de enkelte stens billedkomplekser plus oplysende sammenstillinger af skibe, dragter osv.

Begge værker udmærker sig ved et ikke særlig dybtgående kendskab til runologien. Nylén synes kun at kende v. Friesens forælde-

de oprindelsesteori, mens Buissons mangelfulde og ikke fejlfrie oversigt røber, at han kun har bladet i Wolfgang Krauses ganske vist udmærkede, men ikke enestående og ikke fejlfrie værk: Die Runeninschriften im älteren Futhark.

For at tage et par ting fra Nyléns smukke – måske lidt poppet arrangerede – bog først, må man straks med glæde antegne, at den jordnære arkæolog er klar over, at vi ikke kender *alle* de myter og sagn, der var gængse på stenedens tid (her omkr. 800), og man må istemme hans vé-råb (s. 86) over, hvorledes senere kirkebyggere o.a. mishandlede og brugte de skønne, flade sten, en skæbne der også er vederfarede runestenerne i hele Skandinavien. De mange små rune- og billedbeskrevne stensumper, viser, at kirkebyggerne har betragtet dem som de yngre kolleger, der molesterede og brugte gotiske, renæssance og barokke gravsten på samme måde. På den baggrund er det vanskeligt at forstå forf.s lille afsnit Hednisk og Kristet (s. 74), hvor det hævdes, at arkitekterne har taget skønsomt hensyn til et par sten.

Den keltiske hjortegud Cerunnos kunne man godt have undværet s. 44 og ligeså det intetsigende kapitel »Månghövdad« heden-dom – et motiv, vi senere skal vende tilbage til.

Under »Offret« (s. 62) mener Nylén, at en kriger med skjold er hængt op i et bøjet træ, der eksekverer dødsdommen, når det svipper op. Mon denne døds måde, der ikke er ukendt i moderne wild-western-romaner, kan tænkes på bemeldte billedsten? Er det ikke naturlige-re at tro, at krigeren blot bøjer træet ved sin vægt? – Under symbol-tegningerne (s. 64) kunne man have ønsket Sandastenens triquetra (s. 61) – et særdeles veloplyst tegn – med; en lille oplysning om dette tegns gang fra syd til nord ville have pyntet på det intetsigende kapitel.

En enkelt gang vover Nylén sig ind på ikonologiens farlige jagtmarker; det er s. 70, hvor han går ind for Ellmers hypotese om, at den mand, der sidder på Odins ottebenede Sleipnir på vej til Valhal er, ikke Odin, men den døde; Odin har nemlig sendt sin hest ned til stranden for at hente afdøde (der er kommet

Fig. 1. Ardrestenen VIII, med sort opmaling omkring planrelieffet. Efter Buisson: *Der Bildstein Ardre VIII auf Gotland.*

pr. skib), ganske som vi nu sender en Rolls Royce eller en Buick ned for at modtage oliesheiker eller andre potentater. Hvorfor må det ikke være Odin, der kommer hjem fra en af sine mange rejser? Der er jo stadig scener på billedstenene, som vi ikke kan forklare!

Disse indvendinger er få og små og berører ikke det faktum, at her er kommet en bog, man hilser med stor glæde: dens nøgterne tone, den store arkæologiske viden, de kloge ord om det almene indhold, forudsætningerne og kronologien bærer bogen og bærer den godt.

Må det til slut være tilladt at fremkomme med et lille, ikonologisk bidrag? Det gælder Tängelgårda I, Lärbro sogn (Nylén s. 67 – se s. 78) og især hesten i næstøverste felt. Fra oven kan de tre øverste felter tolkes: 1) Kampen, den faldne ligger under hesten 2) Begravelsen; den døde ligger over hesten, der står inde i graven støttet af pæle (som Lindqvist regner for en indhegning). 3) Mod Valhal.

Vender vi os nu til Buissons afhandling, føler man straks, at man står over for en forsker fra et helt andet område. Her synes en udpræget

filolog at tale, velbevandret i de gamle tekster. Men temmelig hurtigt konstaterer man, at han bevæger sig uden for sit vante område, når han er inde på det arkæologiske og ikonologiske – for ikke at tale om det runologiske område.

A priori vil en samlet tolkning af de gådefulde billeder på de gotlandske billedsten blive mødt med venlig mistro af den, der gentagne gange har været udsat for »samlede« tolkninger af billederne på guldhornene fra Gallhus. Men lad resultaterne tale.

Det er Buissons mål at give en helhedstolkning af Ardre VIII (fig. 1), især på grundlag af samtidige kilder, først og fremmest Brage den Gamle, Thjodolf hvinverski – skjoldebeskrivelserne – suppleret med Eddadigtene, Beowulf, Snorre, Saxe plus Frank's casket, også kaldet runeskrinet fra Auzon; gennem dem vil forf. prøve at tolke stenbillederne og dermed trænge tilbage til og ind i nordgermanernes mening om livet efter døden.

Fig. 2. Ardrestenen VIII. Den femhovedede jette. Da de andre skikkelser har hovedet direkte på kroppen – uden hals – bør man sikkert regne den midterste knop for et hoved. Hovedet til venstre ligner med sit vinkelsnit (betegnende ansigtet) stenens andre hoveder mest. Den fine, lyse linje, der anes tværs over dette hoved, er en åre i stenen. E.M. fot. 1978.

Vi springer det »kursoriske« kapitel 1 om rune- og billedstenenes plads over; den ting siges kortere og bedre i de forskellige runeværker og hos Nylén.

Kapitel 2 hedder Die Bilddarstellung von Göttermythen und Heldensagen nach der literarischen Überlieferung des Nordens um 800 n. Chr. – Heri foretages en god og grundig gennemgang ledsaget af udførlige oversættelser og genfortællinger først og fremmest af Brages Ragnarsdrápa, Thjodolfs Haustlǫng – deres pragtskjolde – dernæst partielt Hamdesmål, Vølunds saga, Beowulf m.fl. Og ud fra disse forudsætninger skrider forf. til det centrale kap. 3: Die Bilder des gotländischen Bildsteins Ardre VIII.

Lad os foreløbig uden kommentarer betragte de resultater, forf. er nået frem til i sin tolkning af billederne, se afbildn.

1) Under det store skibs forstavn: en båd med to personer, d.e. Thors fiskedræt efter midgårdormen (således allerede Sune Lindqvist).

2) Under båden: to knælende skikkelser, den ene med sex hoveder, d.e. urjätten Ymers sønnesøn, Thrudgelmir og dennes fader Aurgelmir.

3) I hjørnet fornedet til venstre: to mænd i en båd over et (fiske)net, d.e. Lokes tilfange-tagelse i laxeskikkelse.

4) I hjørnet fornedet til højre: en mand i en slangeomvundet firkant, allerede af Sune Lindqvist bestemt som den bundne Loke, hvilket forf. slutter sig til. Kvinden til venstre med en slanges hale i hånden er Skade og til venstre for hende Lokes hustru Sigyn i færd med at tømme skålen for gift.

5) Mellem 3 og 4: et hus med to stående mænd, den ene med noget over skulderen, der minder om midgårdormen hoved i nr. 1; en tredje trækker et dyr med horn og klove ud af huset. Af Lindqvist tolket som Thor der henter maddingen til fiskefangsten (tyrehovedet) samt Thor (med tyrehovedet over skulderen) og jätten Hymer på vej til fangsten. Forf. ser imidlertid her en gengivelse af sagnet om Odin, Loke og Hømir, der stjæler en ox, men ikke kan få stegt den mør (før jätten Thjasse i fugleham lover at hjælpe dem).

6) Herover, lidt til højre to samtalende mænd, Ingen tolkning.

7) Over nr. 5 et hus med smedeværktøj, til højre derfor to hovedløse kroppe, til venstre en stor fugl og en kvinde med ryggen til huset, d.e. Vølundsagnet. I en fugls skikkelse forlader Vølund sin smedje efter at have dræbt kong Niduds to sønner (de to hovedløse) og voldtaget hans datter Bødvild (således allerede hos Lindqvist).

8) Lidt højere oppe, bag det store skibs forstavn to liggende, bundne mænd, den ene med hovedet mod den andens fødder i en af flere flade buer sammensat ramme, og udenfor en kvinde, d.e. Sigmund og Sinfjǫtle i højnen med Signy udenfor (Vølsungesagaen).

9) Skal ifølge forf. »læses« før 8. Over nr. 8 to knælende mænd i et hus med et dyr eller en dyrehud imellem sig og udenfor en kvinde, d.e. Sigmund og Sinfjǫtle i færd med at iføre sig ulveham; kvinden er Signy.

10) Det store skib er ikke dødsskib og ikke Skíðbládnir, men »et skibsmandskab i opbrud eller på farten, skibet er Sigmunds; den lille mand ved roret er ham.

Valhal-scenen.

11) Til højre Odin med kølle på den ottebenede Sleipnir.

12) Den bagover krummede figur med kølle, over Odin, er Harald Hildetand.

13) Spyd og fugl forklares ikke.

14) Huset med det halvrunde tag er Valhal (således også Lindqvist).

15) Under huset. Det er ikke oprejsning af en mindsten, men et bord betjent af valkyrjer; den liggende mand uden arme og ben er goterkongen Jørmonrek. Den dansende kriger udenfor er en af hans banemænd, Sørli eller Hamdir eller Valhallscenen med forf.s egne ord: »Odin zieht, die hochgerechte Keule in der Hand, mit König Harald Kampzahn, der ihm geweiht war und den er selbst mit der Keule in der Schlacht erschlug, in Walhall ein, wo Walküren zum Empfang ein Tisch schmücken und der Gotenkönig Jörmonrek die beiden erwartet – eine grandiose Darstellung nordgermanischer Heldenethik und Jenseitsvorstellung.«

Buissons sidste ord kan man vel tilslutte sig; men ligger det grandiose i billederne selv eller i tolkningen? Fremgangsmåden er i orden, begyndende med den ældste litteratur, supplerende med den yngre, slående op i texterne hvor de pågældende scener, figurer nævnes eller skildres (den sexhovedede); men litteraturen er som nævnt (jfr. Nylén) kun brudstykkeagtigt overleveret, og stenens overflade er flere vigtige steder afslidt til ukendelighed. Opgaven er derfor ikke så lige til, selv om forf. til fulde behersker sin litteratur.

Betragter man billedstenen som helhed, må man give forf. ret i, at de enkelte billeders – scener – orden er temmelig vilkårlig, set med vore øjne. Skulle man vurdere risterens planlægning, kunne man formode, at han først har delt fladen i to hovedpartier, Valhal og det store afsnit nedenunder. Her har han først tegnet skibet og så det store hus midt over bundlinjen, og småscenerne har fået en så vidt mulig fortløbende plads, den der levnedes af de to, der åbenbart af risteren er opfattet som hovedscenerne. Ligeledes har forf. ret i, at et enkelt billede er nok til hos beskueren at fremkalde en hel række billeder, et handlingsforløb; det er et velkendt fænomen i forhistorisk og middelalderlig ikonografi, det man kalder *pars pro toto* eller forkortet ikonografi. Det er også rigtigt, at stående og liggende stillinger er vilkårlige; både i vikingetids og i romansk kunst kan man finde dyr, der står på halen osv. På den norske Dynnasten er hesten bundet til husets gulv, så huset og den står på hovedet i forhold til hinanden (fig. 3), jfr. i øvrigt også Lärbrostenen foran. Også det er kunsthistorisk Gemeindegut, og derfor er forf.s opfattelse af Vølunds smedje som forestillende både langsnit og plan af huset uantagelig, eftersom hans begrundelse, at de to hovedløse ligger over hinanden, er gal; de ligger ved siden af hinanden, selv om de på tegningen ligger over hinanden. Hvordan ville forf. ellers forestille sig, at risteren skulle gengive to kroppe ved siden af hinanden på de givne pladsforhold? Smedjen er, som forf. påpeger, et hus set fra siden; det fremgår af tagets »burst« og gavlenes dyrehoveder (jfr. Dynna-huset ovenfor). Forf.s parallellisering (s. 78) med det tohovedede dyr

Fig. 3. Dynnastene, Norge. Fra omkr. 1000 ff. Motivet, der findes nederst på den høje sten, er et »Trelleborghus«, set fra siden, med »burst« på taget, gavlfryd og midtdør. At hesten står på undersiden af husets gulv, og at hus og hest på den rejste sten står henholdsvis på gavl og bagdel (mens hestene længere oppe på stenen »står« rigtigt – vandret) er bagateller for risteren; han – ligesom hans ældre og yngre kolleger – udnytter den begrænsede plads på den måde, der tjener motivet bedst. Figureernes orden og stilling er vilkårlig. E.M. fot. 1931 (jfr. Norske Oldfund VI 1933).

på Auzon-æskan er mig ligeså uforståelig som den tanke, at Valhalhuset skulle have noget at gøre med »die einzige noch erhaltene westgotische Königshalle von Naranco (um 750) . . . in Nordwestspanien«. Til denne slutning kommer han *incredibile dictu* ved at sammenligne Valhalbygningens *ydre* med kongehallens *indre*. En sådan sammenstilling er, hvad fagfolk kalder 'falsk analogi'. – Nej, alle Ardrestenens fire huse er ligesom Dynnas det normale germanske jernalder- og vikingetidshus, det vi her i landet kalder Trelleborg-huset, det der gengives i de engelske hogbacks og i Bamberg- og Camminskrinnene m.fl. Så

vel smedehuset som »bursten« på Valhal-huset på Alskog Tjängvide I tyder på, at disse huse er viist i langsnit. Huse i tværsnit ses Klinte Hunninge I (Nylén s. 99). Derimod kan man tilslutte sig forf.s arkitekturbetragtninger, når han bestemmer firkanten om Loke forneden til højre og de svungne linjer om »Sigmund og Sinfjötle« som planer af henholdsvis hus og høj. Men når forf. i den trapezformede figur under Valhal vil se et bord (hvor den ene kortsider mangler), må man atter tage afstand.

Hvad billedtolkningerne i øvrigt angår, vil der herske enighed mellem forfatter og recensent om numrene 1 (Thors fiskedræt), 3 (Lokes tilfangetagelse), 4 (den bundne Loke), 7 (Vølunds smedje), med nogen tvivl om 8 (Sigmund og Sinfjötle), 11 (Odin på Sleipnir – her anderledes Nylén) og 14 (Valhal).

Tolkningen af nr. 2 udgår fra Vafthrudnirs svar på Odins syvende spørgsmål, hvorledes Augelmir – uden kvinder – kunne avle børn. Svaret lyder i bogens oversættelse: Knabe und Maid / wuchsen dem kühnen Thursen (hrímþurse) / unterm Arm vereint; der Fuss mit dem Fuss des Vielweisen zeugte / den sechshäuptigen Sohn. Hertil må man stille spørgsmålet: Hvorledes er det muligt, at den sekshovedede jätte, der er avlet af den måg og mø, som er vokset frem under rimtursens (d.e. Ymer) hånd, hvorledes kan denne scene fremstilles som en mand, der griber en mangelhovedet person i skulderen – hvis de da ikke griber hinanden i hænderne? Det er ikke nok at 'slå op' på et sekshoved; de andre ting skal også passe; hvordan tør man overhovedet fremsætte en tolkning af denne scene, når man ikke véd, hvad der foregår bag ryggen af den knælende mand – fordi partiet her er udslidt? – Men ganske bortset fra alt dette er det trist at måtte meddele, at den pågældende »månghövdade« hedendom (jfr. foran) *ikke* har og *aldrig* har haft seks hoveder. Ikke blot viser det optrukne og det uoptrukne foto hos Lindqvist (fig. 139 f.), at figuren kun har fire eller fem hoveder, alt eftersom man regner »halsen« for et hoved (hvilket sikkert er rigtigt) eller en hals; men en simpel undersøgelse af stenen dels i det forhåndenværende lys, dels ved kunstlys viser med ønskelig tydelig-

hed, at den »delelinje«, der efter Buissons mening skulle skille det venstre hoved i to, den eksisterer kun i hans egen fantasi. Den er der ganske enkelt ikke (jfr. fig. 2). Vi står da her over for et af de beklagelige tilfælde – velkendte fra Guldhornstolkninger – at en forsker *afpasser billedet* til sin tolkning. Vi må da spørge: betyder 4–5 hoveder bare et mangelhovedet væsen? Men så er vi tilbage til den tydning, Buisson netop vender sig imod: Thors kamp med den ni-hovedede Thrívaldi (en scene der passer ganske godt i sammenhængen, dersom man opfatter billede 1–4 som led i Thor-eventyr) – eller til en os ukendt begivenhed.

Scene 5, der efter sin størrelse må være en hovedscene, forklarer forf. som den begivenhed, hvor Odin, Loke og Høinir stjæler en okse til madlavning (jfr. ovenfor), en begivenhed, der kun er en indledning og bi-scene til Lokes himmelflugt i ørnens klo og Iduns rov. Sune Lindqvist har rigtigt set, at den halvrunde figur i lighed med de andre tilsvarende er et hus; han regner også med, at scenen handler om Thor, nemlig hvor han henter maddingen (tyrehovedet), hvorefter han med Hymer skrider til fiskefangsten. Denne forklaring turde være ikke så lidt naturligere end Buissons: i hans tolkning savner man meget hårdt en afbildning af jätten i fugleham, ligesom det er uforståeligt, at kødet ikke ligger på bålet, men bæres på skulderen. Buissons argumentation er kunstlet og ufyldstgørende. Fordelen ved Lindqvists udlægning af scene 5 bliver, at der er tegnet en hel række sammenhængende Thor-scener, startende med det store billede, nr. 5, hvor han tager tyren og går til fiske med Hymer, hvorefter følger foroven selve fisketuren, herunder scenen med den mangelhovedede jätte, så Lokes tilfangetagelse og til sidst Lokes binding.

Om forf.s tolkning af nr. 9 er kun at sige, at den er ligeså lidt overbevisende som nr. 5's forklaring, og man må give Lindqvist ret i, at dyret mere ligner en »mjødbælg« end en ulveham. Forf. burde muligvis have draget de tilsvarende billeder på Lärbro Tängelgårda I og IV ind i diskussionen; det sidste sted er »bælgen« erstattet af en stor krukke.

Heller ikke forf.s tolkning af skibet som

Sigmunds formår sikkert at overbevise andre end forf. selv, ganske subjektiv som den er: det »virker« som et skibsmandskab i opbrud! siger han, og det virker derfor nærmest modsat på læseren, når forf. udtaler: Die Deutung des Schiffes . . . als Auszug zu kühnem Kampf kann als sicher angenommen werden. Og når der i øvrigt intet er, som taler for at knytte skibet til Sigurd (skulle den lille gnom ved rorpinden være ham?), så falder også et af de ikke særlige overbevisende argumenter for, at der skulle være angelsaxisk påvirkning at finde på Ardrestenen.

I denne forbindelse kommer forf. ind på skibsbegravelserne i Vendeltiden og mener, at det her sikkert kun drejer sig om eine besonders vornehme Art der Bestattung, og at skibet ikke har anden betydning end at være 'beholder' for den døde og hans gods; denne besynderlige tanke harmonere imidlertid meget dårligt med, hvad forf. udtaler om hestebegravelser (s. 90). Naturligvis kan man ikke 'bortforklare' disse skibe i gravene; de har haft deres symbolske betydning ligesom helle-ristningsskibene, ligesom de gotlandske billedstenes skibe, ligesom skibssætningerne og runestenes skibe, med hvilke Ladbyskibet må sammenstilles.

I »Runerne i Danmark« har jeg peget på de tegn på et trosskifte i Danmark o. 800 ff., som runestenen synes at vise. Gørlevstenen,* der snarest tilhører tiden o. 850, befaler den døde (*njót wæl kumbls*) at *bruge* sit (indviede) gravsted 'vel', dvs. på en måde der tjener såvel ham selv som de efterlevendes 'vel'. Formlen tyder på, at man opfattede kumlet som den dødes opholdssted – hvornår og om han senere skulle andetsteds hen, forlyder der intet om; men gravstedet indvies og sikres i alt fald efter alle kunstens regler.

Heroverfor kommer så o. år 1000 alle runestenerne med skibsristeringer. De kan – som skibssætningerne – tydes som symboler på det skib, der *før eller siden* skulle føre den døde hinsides.

Hvad endelig det øvre billedparti angår,

kan rec. og forf. være enige om, at manden på den ottebenede Sleipnir er Odin, og at »Trelleborghuset« er Valhal, resten af billederne må hvile på forf.s misforståelse med »bordet« samt mangle det grundlag, at hverken spyd eller fugl er taget med i betragtningerne – selv om de jo må være legende lette at forklare.

Selv om adskillige af forf.s tolkninger ikke kan anerkendes, fordi han ikke honorere de strenge krav, der stilles til en blot sandsynlig *identifikation*, er det på mange måder en inspirerende undersøgelse, der foreligger, teksten er lettere læselig og betydelig »morsommere«, end man er vant til, når det drejer sig om tysk videnskab, og man lærer meget, både positivt og negativt, ved at følge forf. i hans detektivarbejde, men Ardre VIII's problemer er ikke løst.

Erik Kroman:

Kom Gorm den Gamle fra England?

Det har glædet mig, at fru Inge Skovgaard-Petersen i sin omtale af min bog *Det danske Rige i den ældre Vikingetid* bd. XXVII s. 410 ff. i hvert fald finder, at min teori om, at Gorm den Gamle er kommet fra England, ikke er blottet for sandsynlighed. Jeg mener, at hvis »Hardegon« i Adam af Bremens udtalelse, at Sigefrich blev fordrevet af Hardegon, Svends søn, der kom fra »Nortmannia«, er identisk med den kort efter omtalte Hardeknud Gorm (Vurm), som han benævnes i det bedste haandskrift, hvad der ikke alene er min, men den almindelige mening, maa Nortmannia betyde England, eller rettere Normannerne i England, og ikke Normandiet eller Norge, som man sædvanligvis mener. Er Gorm kommet udefra og har fordrevet Sigerich, maa han nødvendigvis have haft en hær og en flåde. Dette kunde ikke undgaa at afsætte sig spor, hvis han var kommet fra Norge eller Normandiet. Var en saadan bedrift udført af en Nordmand, vilde det være blevet husket, men hverken Snorre eller de senere sagaskrivere kender noget der-

*Hverken den eller Nørre Næra-stenen på Fyn har nogensinde, som forf. tror, stået inde i graven. Gørlevstenen er betydelig over mandshøjde.